

Filozofija eksistence

Kakor pravi ime, je za filozofijo eksistence značilna usmerjenost k človeški eksistenci (obstoju), k človeku kot posamezniku. V najširšem pomenu besede je filozofija eksistence **»vsaka filozofija, ki se neposredno sooči s človeško eksistenco, z namenom, da bi v živo pojasnila uganko, ki jo človek predstavlja samemu sebi«**.

Filozofi eksistence se upirajo pozitivizmu in racionalnim idealističnim ali materialističnim filozofskim sistemom, ki so utemeljeni v enotnem principu in človeka podrejajo naravnim zakonom ali silam zgodovinskega razvoja. Ta odpor pa je mogoče opaziti posebno v prelomnih obdobjih, ko stari sistemi prehajajo v nove, v času razvrednotenja vrednot, ko se konkretni, živi človek znajde v nerazločljivem odtujenem svetu, brez zaupanja v obstoječe družbene in filozofske sisteme. S tega vidika je eksistencializem mogoče pojmovati kot **filozofijo kriznih obdobj** ali pa kot **reakcijo na krizna obdobja**.

Utemeljitelj moderne filozofije eksistence je danski protestantski teolog – ne filozof - **Sören Kierkegaard** (1813-55), ki je na osnovi lastne izkušnje in deloma **pod Schellingovim vplivom** nakazal pojem eksistence: **»Bivajo vsa bitja in stvari, eksistira, »eksistenco ima« samo človek«**. Grščina besede eksistenca ne pozna, nastala je šele v latinščini iz glagola **exsistere**. V sholastični filozofiji je existentia komplementaren pojem esence, bistva; v slovenščini se pretvarja z besedami bivanje, obstajanje, obstoj, v nasprotju z bistvom. Kierkegaardovo izhodiščno vprašanje je bilo: **»Kako jaz kot bivajoč subjekt stopam v odnos do Boga?«**. Prišel je do zaključka, da je naposled posameznik vir vse avtoritete in da je popolnoma odgovoren za svoje odločitve in dejanja – gre za začetek šole mišljenja, v 20. stoletju znane kot **eksistencializem**, ki **postavlja v sredo filozofskega prizorišča eksistenco posameznega človeka**. Kierkegaardov nauk je močno vplival na pripadnike te šole, kot so Sartre, Heidegger, Jaspers, Camus, de Unamuno in Marcel.

Poleg Kierkegaarda je na filozofijo eksistence vplivala filozofija življenja, zlasti **Friedrich Nietzsche** (1844-1900) – kar se kaže že pri **Miguelu de Unamunu**. Prepletanje posameznih elementov teh tokov pa je po svoje usmeril vpliv fenomenologije, kakor jo je utemeljil **Edmund Husserl** (1859-1938), na eksistencialistično področje pa jo je prenesel njegov učenec **Martin Heidegger** (1889-1976). Njegovo pojmovanje eksistence predpostavlja **posameznika, ki je »v svoji biti v razumevajočem odnosu do te biti«**. Na vprašanje, kdo je človek, kaj je bistvo tubiti (bit človeka v svetu), odgovarja: **»Bistvo tubiti je položeno v njeno eksistenco«**. Definicija bistva v tem stavku: **»kar opredeljuje kaj, da je to, kar je«**. Človek kot eksistenca ni toliko danost, kolikor je obljuba možnosti, ki se realizira v odločenosti.

Za **Jean-Paul Sartra** (1905-80) je eksistenca vsota človekovih dejanj; človek se definira samo z dejanji. V tem smislu gre razumeti Sartrov pogosto citirani stavek: **eksistenca je pred esenco**. To pomeni, da **človek najprej obstaja, se nahaja / pojavlja v svetu in se šele potem definira**. To Sartrovo pojmovanje je bližje Heglu kot Kierkegaardu. Za Sartra je svobodna izbira bistvenega pomena in absolutno zavezujoča: **z izbiro in projektom izbire človek tudi sebe**. Ta izbira pa ni zavezujoča samo zanj, ampak za vse ljudi. Sartre razlikuje dva načina biti: **bit-na-sebi** in **bit-zase**. Prva je polnost, statičnost, vse bivajoče razen zavesti in je bit v pravem pomenu besede, druga pa je izpraznjenost, dinamičnost, zavest, zunaj sebe, je zmerom zavest o nečem, se pravi da sebe nenehno niči, ker prehaja v svet, k biti-

na-sebi. Ta dualizem je sicer simptom Sartrove ontologije (filozofska disciplina, ki obravnava osnovo, vzroke in najsprošnejše lastnosti stvarnosti), v literaturi pa je spodbudil nov način prikazovanja doživljanja sveta, sebe in drugih. Neuspele ontologije filozofije eksistence pa implicirajo transcendenco (preseganje, prehajanje, presežnost), to pa utemeljuje že samo teženje k nedosegljivi biti.

Pri **Albertu Camusu** (1913-60), ki je svojo eksistencialno misel strnil v »absurdnem umovanju« in je v marsičem bliže Kierkegaardu kakor Sartre, zasledimo oboje, paradoks in dvomiselnost. Ko Camus ugotovi, da absurd pravzaprav ni niti v svetu, niti v človeku, temveč v njunem medsebojnem razmerju, se pravi v nasprotju med človekovo zahtevo po smislu sebe in sveta na eni strani ter ravnodušnim in nemim veseljem na drugi strani, ko se ob tem spoznanju odpove slehernemu metafizičnemu upanju in samoprevari, tedaj na dnu obupa zavrne samomor in razglasi kljubovalni paradoks: **življenje je vredno živeti, ker je absurdno**. Camusov človek absurd obenem ohranja in se mu upira, oziroma ga ohranja zato, da se mu upira (Sizifov mit, 1943). Camus je problem zastavljen na ontološkem nivoju, »rešil« s čustveno pogojenim moralnim imperativom (imperativ=človekovo svobodno nravno načelo, po katerem se mora brezpogojno ravnati).

Ker zunaj človeka in sveta ne more biti dano nič absurdnega, se ohranja **vrednota, ki je absurdno ne more negirati, ne da bi samo sebe razpustilo** – to je **življenje samo**. Osnovna drža človeka je torej upiranje absurdnemu. Zaradi lastne identitete mora človek vztrajati pri svoji brezpogojni zahtevi po enotnosti in smiselni izpolnitvi, tudi če ve, da ta ni uresničljiva. Človekovo upiranje pogojem svojega bivanja je tema eseja Človek v upor. Posameznik spozna, da ni sam s svojo usodo, identificira se z drugimi sotrpini. Osnova vsakega upora je torej solidarnost. Če se človek med uporom žrtvuje, potem to stori v korist nekega dobrega (svobode, pravičnosti), ki sega čez njegovo lastno usodo. Simbolična figura je Prometej, ki je bogovom ukradel vednost, da bi jo prinesel ubogim ljudem.

Gabriel Marcel (1889-1973) zagovarja krščansko stališče znotraj filozofije eksistence. **V Biti in imeti Marcel sooča dve temeljni naravnosti**. V modusu »imeti« se kaže popredmetujoča in posesivna drža do sveta, soljudi in sebe samega, kar ustreza abstraktnemu in objektivirajočemu mišljenju. Na ta način pa človek ne ustreza svoji ontološki določitvi. Človek namreč izvorno ne eksistira v razmejevanju, pač pa v sodelovanju s soljudmi in božjo bitjo. To si zagotovi v notranji »pobožnosti«, s katero se predaja biti. Sodelovati v biti se uresničuje v ljubezni, ki se drugemu odpira brez pridržkov ter se prek tega usmerja k Bogu kot absolutnemu Ti.

Marcelovo pojmovanje eksistence teži k premostitvi nasprotij subjekt-objekt, telo-duša, misel-bit, v smeri konceptualno neizrekljivega. Za Marcela sta **človek in bit**, iz katere človek izhaja, **misterij**, ne skrivnost, ki jo je mogoče razložiti. Od drugih filozofov eksistence se razlikuje predvsem s svojim pojmovanjem telesa – v tem pogledu še najmanj od Merleau-Pontyja. Iz zaključka, da **ne bi smeli reči »imam telo«, ampak »sem svoje telo«**, je razvil svoje pojmovanje »biti« in »imeti« kot dveh različnih načinov bivanja.

Med filozofi 20. stoletja je **Karl Jaspers** (1883–1969) najmočnejše pod Kierkegaardovim vplivom. Svojo filozofijo razume kot odgovor na izziv, ki sta ga predstavljala Kierkegaard in Nietzsche. V svojem prvem velikem delu Filozofija (1932) Jaspers nakazuje najprej meje znanstvenega, objektivnega spoznanja: **v znanostih se vsa bit reducira na objektivnost, to je tisto, kar je mogoče raziskovati od zunaj**. S tem pa ne morem dojeti biti, katera sem jaz sam, kajti zase lahko vem le od znotraj, v opazovanju svojih lastnih možnosti. Zato je to naloga osvetlitve eksistence, da vsakega posameznika opozori na izvore njegove samobiti,

ki se jih mora le-ta zavedati in ki jih uresniči le sam. **Kar človek lahko je, še ni dano z njegovim zgolj empiričnim bivanjem, ampak predstavlja nalogo, ki jo mora opraviti v svoji svobodi.** Eksistenca ali samobit je za Jaspersa torej vse tisto, kar bistveno tvori mene samega v nasprotju z vsem, kar mi le vnanje pripada, kar je zamenljivo in odvisno od okoliščin, ki jih nisem postavljaj sam. **»Bit, ki je – v pojavljanju bivanja – ni, pač pa more in mora biti in ki tako časovno odloča, ali je večna; ta bit sem jaz sam kot eksistenca.«** Človek se kot bivanje znajde v naprej danih naravnih, kulturnih, zgodovinskih okoliščinah, in ki jih ni sam postavil. Toda v vsem tem vendarle še odloča o samem sebi, o tem, kaj sam bistveno je. Ker pa človek najprej vedno živi v nevprašljivem zavetju svojih zunanjih okoliščin, potrebuje neki poseben impulz, ki ga vrže nazaj k njegovi lastni eksistenci. To so mejne situacije: smrt, boj, trpljenje, krivda.

Treba si je biti na jasnem, da se eksistencialisti med seboj zelo razlikujejo. Ker so poudarjali individualizem ni čudnega, da jih je veliko zanimalo sodelovanje v kakršnem koli »gibanju«. Kierkegaard je bil predan kristjan, Nietzsche ateist, de Unamuno liberalni katolik, Sartre marksist, Heidegger pa nacist. Sartre je navdušeno vztrajal pri svobodi volje, Nietzsche jo je zanimal, Heidegger se je komajda zmenil zanjo. Vendar se ne bomo zmotili, če rečemo, da eksistencializem predstavlja določeno držo, ki je še posebej primerna za moderno (celo post-moderno) množično družbo. Če smemo le za trenutek posploševati, bi lahko rekli, da sta eksistencialistom skupni skrb za posameznika in osebna odgovornost. Sumnjičavi ali sovražni so do skrivanja posameznika v večjih javnih skupinah ali silah.

VIRI:

- Donald Palmer: ALI SREDIŠČE DRŽI? Uvod v zahodno filozofijo; Ljubljana, DZS, 1995
- Peter Kunzmann, Franz-Peter Burkard, Franz Wiedmann: DTV ATLAS FILOZOFIJE; Ljubljana, DZS, 1997
- Marjeta Vasič: Literarni leksikon, študije, 24. zvezek, EKSISTENCIALIZEM IN LITERATURA; Ljubljana, DZS, 1984
- Robert C. Solomon, Kathleen M. Higgins: KRATKA ZGODOVINA FILOZOFIJE; Ljubljana, Znanstveno in publicistično središče, 1998
- SLOVAR SLOVENSKEGA KNJIŽNEGA JEZIKA; izdala Slovenska akademija znanosti in umetnosti, založila DZS, 1994